

MICHAŁ WIDERA

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0002-7849-8887>

**„Stowarzyszenie Wychodźców Polskich
pod opieką Królowej Korony Polskiej
w diecezji częstochowskiej”
w parafiach powiatu wieluńskiego**

1. Sytuacja społeczno-ekonomiczna w okresie międzywojennym – 2. Emigracja z powiatu wieluńskiego – 3. Opieka duszpasterska nad wychodźcami

Początki emigracji sezonowej z terenu powiatu wieluńskiego sięgają końca XIX w. W tym czasie, z powodu ubóstwa miejscowej ludności i bliskości granicy polsko-niemieckiej, rozpoczęło się na dużą skalę nielegalne przekraczanie granicy i podejmowanie na obczyźnie najtrudniejszych prac w gospodarstwach rolnych oraz w zakładach przemysłowych. Podjęcie niełatwej decyzji o emigracji wzmagaly: duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych, brak alternatywnych miejsc pracy oraz wynikające z nich wysokie bezrobocie. Coraz większe rzesze wiernych Kościoła katolickiego, wyjeżdżające z rodzinnych stron w celu poszukiwania godziwych warunków życia, wymagały opieki duszpasterskiej, która miała pomóc w zniwelowaniu skutków wielomiesięcznych pobyków z dala od własnych parafii¹.

---

¹ Po I wojnie światowej troską otaczano emigrantów wyjeżdżających do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zajmowało się tym Warszawskie Chrześcijańskie Towarzystwo Ochrony Kobiet oraz Katolickie Stowarzyszenie Amerykańskie. Zwiększyła się ponadto liczba wychodźców do Francji, w której robotnicy polscy znajdowali się w atmosferze kontrastów religijnych: głębokiej wiary oraz ateizmu, niewiary i niemoralności. 1922. „Opieka nad emigrantami”. Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej (dalej: KDKK) 16 (10): 380; 1923. „Z kurji diecezjalnej”. KDKK 17 (4-5): 171; 1923.

Celem podjętych badań jest ukazanie skali wychodźstwa sezonowego i działalności „Stowarzyszenia Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej” w parafiach powiatu wieluńskiego w okresie II Rzeczypospolitej. Bazę źródłową stanowi jednostka archiwalna: *Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej*, znajdująca się w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie. Zastosowano metody: analizy źródeł archiwalnych, syntezy, demograficzną, geograficzną i statystyczną, a następnie przedstawiono zagadnienie w układzie problemowym. Badania źródłowe pozwoliły przedstawić skalę emigracji spośród mieszkańców powiatu wieluńskiego, ich zaangażowanie w działalność stowarzyszenia wychodźców oraz działania duszpasterskie względem tej grupy parafian.

1. Sytuacja społeczno-ekonomiczna w okresie międzywojennym

Zjawisko emigracji sezonowej z powiatu wieluńskiego z każdą dekadą przybierało coraz większe rozmiary i było spowodowane przede wszystkim dwoma głównymi motywami: ubóstwem miejscowej ludności, wynikającym z polityki rosyjskiej, i bliskością granicy polsko-niemieckiej. Te warunki stały u początku legalnego i nielegalnego przekraczania granicy i podejmowania najcięższych prac u właścicieli gospodarstw rolnych oraz w tamtejszych zakładach przemysłowych. Innymi powodami emigracji były: brak pracy w granicach powiatu (spowodowany niewielką liczbą zakładów przemysłowych i dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych) oraz stale rosnące bezrobocie. Takie same warunki istniały również w dwudziestoleciu międzywojennym, gdy fala emigracji zwiększyła się po okresie rabunkowej polityki niemieckich i austrowęgierskich okupantów z okresu I wojny światowej. Bezrobocie stało się jednym z najważniejszych i najtrudniejszych problemów w powiecie wieluńskim w okresie II Rzeczypospolitej. Generowało ono ponadto nowe trudności, związane z brakiem środków do życia i niebezpieczeństwem rozruchów społecznych. Złą sytuację gospodarczą potęgował napływ ludności z wsi powiatu, jak i spoza jego granic do Wielunia. Tylko na zimę przełomu lat 1918/1919 przybyło do miasta 740 osób pochodzących z rodzin robotniczych².

Trudna sytuacja społeczno-gospodarcza w powiecie wieluńskim uległa jeszcze większemu pogorszeniu z powodu wzrostu inflacji w latach 20. XX w. W marcu

---

„Wychodźstwo do Francji”. KDKK 17 (9): 352–356; Jan Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Regina Poloniae, 287–288.

² Archiwum Państwowe w Łodzi. Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), sygn. 115/84. Protokoły Rady Miejskiej 1915–1921, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 16 stycznia 1919 r., 53.

1919 r. w Państwowym Urzędzie Pośrednictwa Pracy i Opieki nad Wychodźcami w Wieluniu było zarejestrowanych 2512 osób, które poszukiwały zatrudnienia, a 3 miesiące później – już 7481 osób. Poza tym mieszkańcy wsi w dużej mierze nie zgłaszali się do urzędu³. Taki obrót sprawy generował wzrost bezrobocia realnego. Najtrudniejsza sytuacja materialna rodzin, niemających stałego źródła utrzymania, panowała od późnej jesieni do końca maja każdego roku. Wówczas spora część mieszkańców Wielunia i okolicy korzystała z pomocy socjalnej, organizowanej przez władze powiatowe i kościelne. Silnie związana z inflacją była istna plaga braku żywności w Wieluniu. Już wiosną 1919 r. w mieście nie było niemal żadnych zapasów tłuszczu i innych artykułów spożywczych⁴. Magistrat wzywał bogatszych mieszkańców miasta do dobrowolnego zrzekania się kartek chlebowych. Miało to umożliwić zaopatrzenie w żywność biedniejszej ludności, gdyż chleb sprzedawany na kartki był tańszy⁵. W tle tych problemów doszło do największych rozruchów. 28 lipca 1919 r. przed budynkiem starostwa zebrało się kilkaset osób bezrobotnych, które żądały dostarczenia chleba do miasta. Wzrastająca agresja protestujących spowodowała oddanie strzałów przez policję, w wyniku których zginął jeden z bezrobotnych o nazwisku Żuber⁶.

Powiat wieluński, mimo własnych problemów aprowizacyjnych, zobowiązany był do przeznaczania kontyngentów zbożowych do powiatów jeszcze biedniejszych. Wywóz zboża dokonywał się po decyzji Ministerstwa Aprowizacji, które nie zgodziło się, aby magistrat dokonywał jego zakupu od mieszkańców powiatu dla własnych potrzeb. W takiej sytuacji władze miejskie postanowiły wysłać w tej sprawie delegację do Warszawy⁷. Podejmowały one także szereg innych czynno-

³ Dziennik Urzędowy Komisarza Rządu Polskiego na powiat Wieluński, 1919, nr 8, 97; tamże, 1919, nr 22, 196.

⁴ Mimo tej sytuacji cały powiat wieluński uchodził w Ministerstwie Aprowizacji za najlepiej zaopatrzonej w żywność. Dzięki staraniom delegatów udało się go zaklasyfikować do kategorii samorządów potrzebujących pomocy. Uzyskano mąkę żytnią bez określenia jej ilości i przydział mąki pszennej z 1 do 9 wagonów (3 wagony przydzielono dla miasta Wielunia, a 6 dla pozostałej części powiatu wieluńskiego). Wagon smalcu amerykańskiego przeznaczono dla Sieradza i Wielunia. APŁOS, sygn. 115/84. Protokoły Rady Miejskiej 1915–1921, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 3 kwietnia 1919 r., 62.

⁵ APŁOS, sygn. 115/84, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 7 lutego 1919 r., 54

⁶ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 29 lipca 1919 r., 71–72.

⁷ Rada Miasta wystosowała depeszę do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Aprowizacji, urzędu zbożowego, marszałka sejmu i posłów ziemi wieluńskiej w sprawie ochrony mieszkańców Wielunia przed brakiem chleba. Zapobiec takiej sytuacji miało pozwolenie na zakup zboża z wolnej ręki od właścicieli ziemskich do żniw w 1920 r. Do Ministerstwa Aprowizacji w Warszawie wielokrotnie udawała się delegacja z Wielunia w celu uniknięcia głodu w mieście. Podczas wizyt informowano o dużych zasobach żyta i ziemniaków w sieradzkiem, które mogłyby zostać przetransportowane do Wielunia. Tamże, Protokół 1b, 79; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 26 listopada 1919 r., 84; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 22 marca 1919 r., 61.

ści, które miały w sposób doraźny łagodzić ogólny brak żywności. Na Kazimierzu Oraczewskim, burmistrzu wieluńskim, próbowano wywierać presję, aby usilniej starał się o żywnościowe zapasy amerykańskie. Koniecznością stało się w kwietniu 1919 r. pozbawienie zamożniejszych rodzin kart chlebowych. Burmistrz zaproponował, aby w ostateczności wydawać w zamian za nie mąkę, napływającą z oceanu, oraz smalec⁸.

Podejmowano również pewne próby zapewnienia, chociaż chwilowego zatrudnienia bezrobotnej ludności. Rozpoczęto prace przy budowie, naprawie i odwodnieniu dróg, mimo że na te inwestycje trzeba było zaciągać kolejne pożyczki. Postanowiono także rozpocząć prace w kamieniołomach i przy przewożeniu kamieni kolejką z Szynkielowa do Wielunia. Środki na powyższe prace próbowano pozyskać dzięki pożyczkom państwowym oraz od instytucji prywatnych⁹. Burmistrz Oraczewski w lutym 1919 r. uzyskał na sprzedaży cukru przychód w wysokości 5,7 tys. marek w wyniku różnicy ceny. Środki te zostały przekazane na roboty miejskie. Pozwoliły one na zatrudnienie przez miesiąc kilkunastu bezrobotnych. Rada miasta, przychyliając się do prośby burmistrza, w wyniku specjalnej uchwały przekazała całą kwotę na podany cel. Za sugestią radnego Waliszewskiego samorządowcy kolektywnie uznali, że prace te należało powierzać tylko najbiedniejszym obywatelom¹⁰.

W 1919 r. z powodu niskiej jakości wykonywanych prac w mieście oraz braku dalszych środków finansowych postanowiono przerwać roboty, a pracowników zatrudnić przy żniwach. Na ten cel zostały przeznaczone środki z budżetu. Jednocześnie polecono, aby naprawy bruków i chodników samodzielnie dokonali właściciele przylegających do nich nieruchomości¹¹. W 1920 r., ze względu

⁸ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 28 kwietnia 1919 r., 65.

⁹ Prowadzeniem robót oraz ich finansowaniem zajęła się specjalna komisja, powołana do tego celu przez Radę Miejską. W jej skład weszli: inżynier miejski, lekarz powiatowy, burmistrz, inż. Kozłowski i radni: Szuster, Wolski, Kiełkiewicz, Płochowski, Waliszewski i Arje Rosenblut. W ciągu tygodnia komisja miała przedstawić projekty robót wraz z kosztorysami i wyłonić spośród siebie podkomisję finansową, zajmującą się znalezieniem źródła finansowania robót. Jednocześnie do ministerstwa skierowano prośbę o udzielenie pożyczki dla miasta w wysokości 200 tys. marek na zaplanowane prace. Ponadto na gruntach mieszkańców Pawłowskiego i Kłapaczyńskiego w Wieluniu odkryto pokłady kamienia piaskowego, których eksploatacja mogła przyspieszyć zaplanowane prace i przyczynić się do zmniejszenia bezrobocia. Pożyczka na rozpoczęcie prac przy budowie kolei i zatrudnienie robotników w kamieniołomach została jednak odroczone. APŁOS, sygn. 115/84, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 16 stycznia 1919 r., 53; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 16 stycznia 1919 r., 53; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 7 lutego 1919 r., 54.

¹⁰ Dzień pracy robotników miejskich rozpoczynał się po godz. 8.00 i kończył przed 17.00. Robotnicy zatrudnieni poza pracami miejskimi rozpoczynali pracę o godz. 5.00 i kończyli o 22.00. APŁOS, sygn. 115/84, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 13 kwietnia 1921 r., 131; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 10 marca 1919 r., 56.

¹¹ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 13 maja 1919 r., 67.

na konieczność zapewnienia źródła utrzymania możliwie jak największej liczbie bezrobotnych, rada miasta nie zdecydowała się na podniesienie wynagrodzeń robotnikom zatrudnionym przy prowadzonych pracach. W ten sposób uniknięto redukcji etatów. W celu rozwiązania problemu, powstałego na skutek żądania przez pracowników coraz wyższych zarobków, zdecydowano się na dokonanie zmian w płacach. Mężczyźni żonaci otrzymywali odtąd 18 marek dziennie, a nieżonaci – 15 marek. Ponadto podjęto starania dotyczące wprowadzenia pracy akordowej. Miało to podnieść jakość wykonywanych robót i jednocześnie zwiększyć zarobki zatrudnionych¹².

Piętrzące się problemy społeczne spotęgowane zostały przez brak opału. W związku z tym przy radzie miejskiej powołano specjalną komisję opałową. Pierwszym jej zadaniem było zlecenie wyjazdu do Warszawy w celu zakupienia węgla i zorganizowania jego transportu do Wielunia. Komisja miała pozyskać również informacje na temat torfu i wykupić wszystkie jego ewentualne zapasy w położonych niedaleko Wielunia Kraszkowicach¹³. Na początku 1920 r., z powodu braku opału, nie można było mleć zboża. Mimo że magistrat posiadał w tym czasie 400 korców żyta, to jednak zabrakło chleba rozdzielanego na kartki. Zły stan drogi prowadzącej do Kraszkowic uniemożliwiał transportowanie mąki, a zbyt wysoki poziom wody w Warcie – pracę młynów wodnych. Mimo starań magistratu nie udało się sprowadzić koksu, który pozwoliłby uruchomić młyny¹⁴.

Cena jednego bochenka chleba była wówczas bardzo wygórowana (wynosiła 11 marek). Dlatego też podjęto starania o jej obniżenie do 9 marek i 80 fenigów (czyli aż o 11%) do czasu żniw, przy jednoczesnym spełnianiu przez piekarzy wszystkich warunków sanitarnych¹⁵. W tym czasie spodziewano się wyczerpania zboża kontyngentowego i w konsekwencji – braku chleba w całym mieście. W związku z tym rada miasta podjęła środki zaradcze. Pierwszym z nich było ponowne pozbawienie zamożniejszej ludności reglamentowanego chleba. Ponadto postanowiono poinformować mieszkańców Wielunia o aktualnej sytuacji żywnościowej i o potrzebie zaopatrzenia się wszystkich mieszkańców w zapasy

---

¹² Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 4 lutego 1920 r., 92.

¹³ W skład komisji weszli: burmistrz K. Oraczewski oraz dwaj radni: W. Nowicki i F. Lewin. Ponadto wzrosła opłata pobierana przy zapisach na węgiel z 5 do 6 marek. Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 10 sierpnia 1919 r., 72; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 16 stycznia 1919 r., 53.

¹⁴ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 4 lutego 1920 r., 92.

¹⁵ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 26 kwietnia 1920 r., 100.

ziemniaków. Zmniejszono również tygodniowe porcje chleba na kartki z 3,5 funta na 3 funty¹⁶.

W tym czasie do stolicy powiatu przybył delegat Ministerstwa Aproprowiacji, który poinformował o zamiarze pozbawienia mniejszych miast zboża kontyngentowego na rzecz Warszawy, Łodzi i potrzeb armii. W tej sytuacji rada miasta podjęła decyzję o zwróceniu się do członków Sejmu: ks. Bolesława Wróblewskiego¹⁷, Wincentego Baranowskiego¹⁸, Teodora Szybiłły¹⁹ i do starosty z prośbą o zatrzymanie decyzji ministerstwa. Postanowiono również zaciągnąć pożyczkę na zakup zboża pozakontyngentowego dla potrzeb miasta²⁰. Dopiero na wiosnę burmistrz kupił 10 ton mąki amerykańskiej, a następnie podjęto decyzję o jej sprzedaży w ilości po 2 funty na osobę²¹.

¹⁶ Jesienią 1920 r. podjęto decyzję o zakupie 5 tys. korców ziemniaków dla najbardziej potrzebującej ludności, która nie była w stanie robić zapasów na zimę z powodu braku oszczędności i miejsca do ich należytego przechowywania. Ze względu na brak środków w Towarzystwie Wzajemnego Kredytu, podjęto starania o uzyskanie pożyczki w Banku Ludowym w Kępnie w wysokości 500 tys. marek. W Wieluniu pomimo różnych zabiegów zabrakło chleba. Sytuacja ta była spowodowana niedostarczeniem zboża, które wydawano jedynie do zasiewów. Połowa kontyngentu nie została dostarczona, a dostępny wówczas był tylko jęczmień, którego dodawano do wypieku chleba jedynie w 25%. Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 18 października 1920 r., 113; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 28 kwietnia 1920 r., 101.

¹⁷ Ks. Bolesław Wróblewski (1867–1951) – po ukończeniu gimnazjum w Kaliszu odbył studia w seminarium duchownym we Włocławku (1883–1889). Pracował jako wikariusz w Warcie i parafii św. Zygmunta w Częstochowie oraz administrator i proboszcz w parafiach: św. Barbary w Częstochowie, Rędzinach, Wolborzu, Praszce i Świętej Rodziny w Częstochowie. Był ponadto dziekanem dekanatu praskowskiego i częstochowskiego (1919–1939) oraz pełnił funkcje w sądzie diecezjalnym. W 1919 r. został posłem do Sejmu Ustawodawczego RP z poparciem Związku Ludowo-Narodowego. Podczas walk polsko-ukraińskich o Lwów współtworzył Komitet Niesienia Pomocy dla Lwowa, a w czasie powstań śląskich działał w Komitecie Niesienia Pomocy dla Górnego Śląska. Przy pomocy Polonii amerykańskiej dokończył budowę katedry częstochowskiej. Jan Związek. 2014. Wróblewski Bolesław Bonawentura. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 20. Red. Edward Gigilewicz, 981–982. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

¹⁸ Wincenty Baranowski (1877–1957) – aktywny działacz Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”. Po odzyskaniu niepodległości został dwukrotnie wybrany do Sejmu Ustawodawczego I i II kadencji (1922–1930). W czasie II wojny światowej współpracował z ruchem partyzancim. Po jej zakończeniu pełnił funkcje: wicestarosty w Wieluniu, wiceprezesa Naczelnego Komitetu Wykonawczego i prezesa Rady Naczelnej Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, ministra bez teki (1947–1952) i posła na Sejm (1947–1956). Zdzisław Włodarczyk. 2014. Baranowski Wincenty. W *Wieluński Słownik Biograficzny*. T. 1–2. Red. Zbigniew Szczerbik, Zdzisław Włodarczyk, 24–25. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”.

¹⁹ Teodor Szybiłło (1873–1937) – poseł ziemi sieradzkiej i wieluńskiej do Sejmu Ustawodawczego RP (1919–1922), członek rady miejskiej w Łodzi, współzałożyciel Resursy Rzemieślniczej w Łodzi. Mariusz Ryńca. 2014. Szybiłło Teodor. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 39. Red. Andrzej Romanowski, 515–516. Warszawa – Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

²⁰ APŁOS, sygn. 115/84. Protokoły Rady Miejskiej 1915–1921, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 27 października 1920 r., 117; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 27 października 1920 r., 116.

²¹ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 7 maja 1921 r., 133.

Kolejne lata potęgowały biedę i fale bezrobocia. Pod koniec 1925 r., przed świętami Bożego Narodzenia, władze powiatowe przekazały najbiedniejszym po bochenku chleba i 20 kg węgla. Ponadto starosta Stanisław Kaczyński²², burmistrz Kazimierz Oraczewski²³ i dziekan wieluński – ks. Wincenty Przygodzki²⁴, przekazali po korcu zboża na wypiek chleba dla bezrobotnych mieszkańców. Udało się także przeprowadzić zbiórkę na rzecz najbiedniejszych i zatrudnić przy pracach ziemnych 60 osób z Wielunia²⁵. W latach 30. nadal praktykowano doraźne interwencyjne zatrudnianie bezrobotnych. W 1930 r. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przyznało magistratowi na prowadzenie robót publicznych i zatrudnienie sumę 6 tys. zł, a w 1936 r. zarząd miejski uzyskał z Funduszu Pracy 20 tys. zł na ten sam cel²⁶. Stale wzrastała liczba osób korzystających z opieki społecznej. Sytuację taką wzmagała masowa eksmisja z mieszkań. Wzrastała liczba bezdomnych, a do Wielunia przybywali bezrobotni z okolicznych wsi i potęgowali skalę bezdomności w mieście²⁷.

Coraz tragiczniejsze położenie ludzi pod względem materialnym i piętrzące się problemy, będące wynikiem inflacji i bezrobocia, budziły beznadzieję u osób stojących na straży odpowiedzialności za powierzonych obywateli. Z powodu bra-

---

²² Stanisław Kaczyński (ur. 1875 r.) – starosta powiatowy wieluński (1919–1926), działacz społeczno-polityczny, przewodniczący Sejmiku Ziemi Wieluńskiej. W 1926 r. decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, został przeniesiony do starostwa w Piotrkowie Trybunalskim. Tadeusz Olejnik. 2007. *Leksykon miasta Wielunia*. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”, 112.

²³ Kazimierz Oraczewski (1869–1934) – działacz samorządowy. Po ukończeniu studiów otrzymał stanowisko powiatowego inżyniera drogowego w powiecie konińskim. W 1909 r. był zastępcą naczelnika Towarzystwa Ochothniczej Straży Ogniowej w Sieradzu. W 1913 r. został mianowany przez Rząd Gubernialny Kaliski burmistrzem Wielunia. W okresie międzywojennym angażował się w działalność wielu instytucji o charakterze społecznym. W 1926 r. został odznaczony Złotym Medalem za zasługi dla pożarnictwa. Pod względem politycznym był związany ze Stronnictwem Narodowym. W 1929 r. podał się do dymisji wobec oskarżeń radnych z obozu sanacyjnego. Olejnik. 2007. *Leksykon miasta Wielunia*, 204.

²⁴ Ks. Wincenty Przygodzki (1870–1947) – dziekan wieluński, działacz społeczny i polityczny. Po ukończeniu seminarium duchownego we Włocławku (1893) posługiwał na stanowisku wikariusza w: Uniejowie, Bogdanowie i Siemkowicach. Następnie był proboszczem w Jedlnie, a później w: Naramicach, Czarnożyłach, Wieluniu (1918–1939) i Częstochowie (parafia św. Barbary). Pełnił urząd wicedziekana (od 1913 r.) i dziekana wieluńskiego (1915–1939), a także komisarza biskupiego na północną część diecezji częstochowskiej. Publikował m.in. w: „Wiadomościach Duszpasterskich”, „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, „Tygodniku Wieluńskim”, „Ziemi Sieradzkiej” i „Niedzieli”. Należał m.in. do Powiatowej Rady Szkolnej i Rady Miasta w Wieluniu. Jan Związek. 1986. Przygodzki Wincenty. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 39. Red. Emanuel Rostworowski, 163–164. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

²⁵ 1926. Głos Ziemi Wieluńskiej (1–2): 10.

²⁶ APŁOS, sygn. 115/86. Księga Uchwał Rady Miejskiej m. Wielunia od 1927 r., Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 10 września 1930 r., 174; tamże, sygn. 115/87. Protokoły posiedzeń Rady Miejskiej m. Wielunia za 1936 r., Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 31 marca 1936 r., 10.

²⁷ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 4 czerwca 1936 r., s. 6; tamże, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 23 lipca 1936 r., 4.

ku środków aprowizacyjnych, nieregularnego przydziału zboża, wpływających na niezadowolenie mieszkańców, burmistrz Kazimierz Oraczewski zgłosił swoją rezygnację z urzędu. Wyjaśnił przy tym, że – mimo podejmowanych przez niego działań w celu poprawy sytuacji – nie miał możliwości wpłynięcia na ówczesną sytuację. Przewodniczący na ogólny wniosek radnych poprosił jednak burmistrza o wycofanie podania i pozostanie na stanowisku²⁸.

2. Emigracja z powiatu wieluńskiego

Emigracja zarobkowa w pierwszym rządzie dotyczyła wyjazdów do sąsiednich Niemiec. Jednak spora grupa ludzi udawała się dalej, docierając m.in. do Francji i Belgii. Zjawisko wychodźstwa sezonowego było na tyle powszechne, że emigrantów ekonomicznych nazywano „proletariatem uzależnionym od pracy w Niemczech”²⁹. Pierwsze porozumienie pomiędzy rządem niemieckim i polskim w sprawie wyjazdów do pracy zostało zawarte 12 stycznia 1926 r.³⁰ Już kilka dni później do starostwa wieluńskiego zaczęli zgłaszać się pierwsi robotnicy, wnoszący o wydanie im przepustek na wyjazd na roboty do Niemiec. 1 lutego do Zawisnej (miasto obok Praszki po niemieckiej stronie) zgłosili się pierwsi gospodarze niemieccy w poszukiwaniu robotników³¹. 8 lutego w Wieluniu i 16 lutego w Praszce otwarto ekspozytury państwowego urzędu pośrednictwa pracy. Do końca tego miesiąca urzędy gminne zarejestrowały 24 632 robotników chętnych do wyjazdu, zaś paszportów wydano tylko 2745. Urzędnicy starostwa przyjmowali ponad 100 osób dziennie w godzinach 8.00–19.00, jednak praca była utrudniona wskutek żądań strony niemieckiej, aby wydawać tylko paszporty wobec osób, na które wyrażono zapotrzebowanie w Niemczech. W 1926 r. z powiatu wieluńskiego wyjechało do pracy aż 40 tys. osób³².

²⁸ Tamże, sygn. 115/84. Protokoły Rady Miejskiej 1915–1921, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej z 10 września 1920 r., 111.

²⁹ Kamil Kęsik. 2019. Parafia Jaworzno w okresie I wojny światowej i II Rzeczypospolitej (1914–1939). W *Z przeszłości miejscowości i parafii Jaworzno k. Wielunia*. Red. Kamil Kęsik, 178. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

³⁰ Mieczysław Szawleski. 1927. *Kwestja emigracji w Polsce*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Emigracyjne, 124; Halina Janowska. 1981. *Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 359.

³¹ APŁOS, sygn. 108/167. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne, Sprawozdanie sytuacyjne SWi za styczeń 1926 r., 1.

³² Tamże, Sprawozdanie sytuacyjne SWi za luty 1926 r., 3; 1927. „Ruch emigracyjny z Polski w 1926 r.”. *Przegląd Emigracyjny* 1: 14–15; 1926. „W sprawie wychodźstwa robotników sezonowych do Niemiec”. *Głos Ziemi Wieluńskiej* 7: 7.

Od 1928 r. nadeszły dla robotników jeszcze trudniejsze czasy. Zmniejszenie zapotrzebowania na ich pracę na zachód od Prozny spowodowało, że wielu z nich pozostawało bez zatrudnienia, a to wpływało na pogorszenie nastrojów społecznych. Wystarczy zaznaczyć, że 18 maja 1928 r. na starym rynku w Wieluniu zebrało się około 500 robotników sezonowych, którzy chcieli wdrzeć się do starostwa, żądając wysłania ich na roboty do Niemiec. Do zgromadzonych przemówił naczelnik kancelarii starostwa – Franciszek Wiśniewski, który wyjaśnił protestującym, że kontyngent na 1928 r. został wyczerpany, ale dążono do przyznania kolejnych miejsc. Po wysłuchaniu mówcy zebrani rozeszli się³³.

Od 1931 r. zmniejszono liczbę wyjeżdżających z powodu skutków wielkiego kryzysu ekonomicznego i pogorszenia się sytuacji gospodarczej w Niemczech. Fakt ten był pochodną dążenia władz niemieckich do ochrony swojego rynku pracy przed napływem taniej siły roboczej z Polski. 11 lutego 1932 r. Rada Rzeszy – na wniosek Ministerstwa Pracy – podjęła uchwałę o zamknięciu granicy dla robotników sezonowych³⁴. Tym samym na 5 lat przerwano legalne wyjazdy do pracy, a sytuacja w powiecie stała się wręcz tragiczna. Część osób ratowała się nielegalnym wychodźstwem, jednak wiązało się to z groźbą utraty życia przy przekraczaniu granicy³⁵. 17 czerwca 1937 r. obie strony podpisały umowę, która ponownie przywróciła (po ponad pięcioletniej przerwie) wyjazdy robotników sezonowych do Niemiec³⁶.

Uregulowania prawne emigracji polskiej do Francji przyniosła umowa z 3 października 1919 r., która m.in. wprowadzała wolność migracji i równouprawnienie wychodźców w zakresie płac i warunków pracy. Rekrutację robotników prowadziły znajdujące się w Wejherowie i Mysłowicach (od 1924 r.) Francuskie Misje Zatrudnienia³⁷. W 1925 r. w powiecie wielunińskim nabór prowadzono zaledwie przez jeden dzień (13 marca) w ochronce w Wieluniu. Przyjmowano do pracy w rolnic-

---

³³ APŁOS, sygn. 191/340. Sprawozdania z ruchu zawodowego narodowościowego politycznego i sytuacji ogólnej, Sprawozdanie tygodniowe z ruchu zawodowego, narodowościowego, politycznego i sytuacji ogólnej komendanta powiatowego PP z 23 maja 1928 r., 12.

³⁴ Włodzimierz Spaleniak. 2002. „Prawno-polityczne aspekty emigracji sezonowej polskich robotników rolnych do Niemiec w latach 1919–1939”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia* 9: 58–60; Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 166/201. Okólniki i zarządzenia ogólne o ochronie granic, Pismo SWi do WBP UWŁ z 12 stycznia 1931 r.

³⁵ 1932. „Wśród gwizdów kul po pracę”. *Głos Poranny* 277: 3; Jerzy Tomaszewski. 1976. Czynniki wpływające na migracje zewnętrzne ludności w Polsce 1918–1939. W *Mechanizmy polskich migracji zarobkowych*. Red. Celina Bobińska, 145. Warszawa: Książka i Wiedza.

³⁶ Spaleniak. 2002. „Prawno-polityczne aspekty emigracji sezonowej polskich robotników rolnych do Niemiec w latach 1919–1939”, 62.

³⁷ DzU, 1920 nr 41, poz. 246; tamże, 1920 nr 41, poz. 247; Janowska. 1981. *Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939*, 69–74.

twie mężczyzn i kobiety, które ukończyły 21 lat, przy czym chętni musieli legitymować się dowodem osobistym, mężczyźni zaś dodatkowo zezwoleniem na wyjazd wydawanym przez powiatową komendę uzupełnień³⁸. W latach 1926–1929 i 1932–1938 wyjechało do Francji 1918 osób³⁹.

Kolejnym krajem emigracji była Belgia. Kwestie emigracyjne z tym krajem zostały uregulowane na mocy konwencji konsularnej z 12 czerwca 1928 r., która dotyczyła marynarzy i pozostałych członków statków⁴⁰, oraz umowy dotyczącej emerytur górniczych z 7 listopada 1931 r.⁴¹ W okresie międzywojennym z powiatu wieluńskiego wyjechały do Belgii 563 osoby, w tym dwóch Żydów⁴².

3. Opieka duszpasterska nad wychodźcami

Kwestia emigracji zarobkowej była aktualna najpierw w diecezji kujawsko-kaliskiej, a następnie w diecezji częstochowskiej. Biskupi wielką troską otaczali swoich diecezjan, którzy pozostawiali rodzinne strony w poszukiwaniu godziwych środków do utrzymania swoich bliskich. Niestety, wpływało to na osłabienie wiary wychodźców, którzy na obczyźnie znaleźli się w środowiskach zobojętniałych pod względem religijnym⁴³. Podczas wizytacji parafii w Praszcze, będącej miejscowością graniczną z Niemcami, bp Teodor Kubina⁴⁴ 24 lutego 1926 r. wygłosił prze-

³⁸ 1925, „Z Wielunia. Robotnicy rolni do Francji”. *Wielunianin* 10: 6; 1926, „Praca dla bezrobotnych rolników”. *Głos Ziemi Wieluńskiej* 10: 7.

³⁹ Jan Milczarek. 1977. „Emigracja zarobkowa z wieluńskiego (1918–1939)”. *Łódzkie Studia Etnograficzne* 19: 27; APŁOS, sygn. 108/712. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne, Sprawozdanie sytuacyjne SWi RWZB za październik 1932 r., 116; tamże, Sprawozdanie sytuacyjne SWi RWZB za listopad 1932 r., 136.

⁴⁰ DzU, 1931 nr 38, poz. 637; tamże, 1931 nr 36, poz. 267.

⁴¹ Tamże, 1933 nr 16, poz. 102.

⁴² Milczarek. 1977. „Emigracja zarobkowa z wieluńskiego (1918–1939)”, 27.

⁴³ 1924, „Pastoralja”. *KDKK* 18 (3): 134–138; 1925, „Pastoralja”. *KDKK* 19 (5): 198; 1925, „Pastoralja”. *KDKK* 19 (5): 201; 1922, „Opieka nad emigrantami”. *KDKK* 16 (10): 380; 1923, „Z kurji diecezjalnej”. *KDKK* 17 (4–5): 171; 1923, „Wychodźstwo do Francji”. *KDKK* 17 (9): 352–356; 1923, „Wychodźstwo do Niemiec”. *KDKK* 17 (10): 408–410.

⁴⁴ Bp Teodor Kubina (1880–1951) – duchowny katolicki, pierwszy biskup diecezji częstochowskiej, działacz społeczny. Uzyskał w Rzymie doktorat z filozofii (1904 r.) i teologii (1907 r.). Pracował jako wikariusz m.in. na Pomorzu i w Berlinie (także jako proboszcz) wśród polskich emigrantów. Jako proboszcz w Katowicach organizował stowarzyszenia społeczne, kuchnię dla ubogich i wykłady dla młodzieży o kulturze i historii Polski. Był współorganizatorem Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku i „Gościa Niedzielnego”. Publikował prace o tematyce społeczno-politycznej m.in. w: „Chrześcijańskiej Bibliotece Społecznej”, „Ruchu Chrześcijańsko-Społecznym”, „Ateneum Kapłańskim”, „Przewodniku Katolickim” i „Der Oberschlesische Kurier”. W 1925 r. został mianowany biskupem nowo utworzonej diecezji częstochowskiej. Zorganizował jej struktury kościelne. Angażował się w działalność na rzecz robotników sezonowych. Tworzył stowarzyszenia o charakterze

mówienie do mieszkańców udających się na roboty sezonowe. Kościół był przepelniony wiernymi, którzy z wielką uwagą słuchali nauki zachęcającej do „uczciwego życia, pamięci na obecność Boga, unikania pijaństwa i rozpusty w czasie pobytu na obczyźnie”⁴⁵. W następnym roku bp Teodor Kubina wystosował do wiernych swojej diecezji odezwę: *W sprawie wychodźców*, w której wyraził zamiar powołania specjalnego wydziału Ligi Katolickiej, zajmującego się sprawami emigrantów zarobkowych. Określił również zadania proboszczów względem nich, które sprostawały się do: organizowania rekolekcji przed wyjazdami na roboty sezonowe, uroczystego pożegnania poprzez urządzenie okolicznościowych wieczornic, przygotowania spisów wszystkich wychodźców z parafii, utrzymywania z nimi w miarę możliwości kontaktu korespondencyjnego, przesyłania tygodnika katolickiego „Niedziela” i dostarczania co roku sprawozdania z tego rodzaju duszpasterstwa wraz z dokładną statystyką⁴⁶. Wyrazem troski duszpasterskiej bpa Teodora Kubiny także w kolejnych latach były skierowane do nich odezwy, publikowane na łamach tygodnika katolickiego „Niedziela” (1928, 1930, 1931 i 1935 r.)⁴⁷. Ponadto zostały zorganizowane spotkania biskupa z wychodźcami powiatu wieluńskiego, połączone z nabożeństwami (m.in. w styczniu 1931 r. w Bolesławcu, Lututowie, Osjakowie i Wieluniu)⁴⁸.

Ówczesna sytuacja społeczno-gospodarcza, ogromna skala emigracji zarobkowej i doświadczenie bpa Teodora Kubiny w kwestii robotniczej, wpłynęły na powołanie 26 lutego 1931 r. „Stowarzyszenia Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej”⁴⁹. Zostało ono erygowane w celu zjednoczenia robotników sezonowych, podniesienia wśród nich poziomu życia religijnego i ugruntowania postaw patriotycznych. Ogólnodiecezjalna inicjatywa duszpasterstwa robotniczego wpłynęła na powołanie stowarzyszenia wychodźców w poszczególnych parafiach na prośbę ich proboszczów. Warunkiem

---

społecznym. W 1931 r. otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pozostawił ok. 200 publikacji. Został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1935 r.) za wybitne zasługi na polu pracy społecznej. Jerzy Wolny. 1971. Kubina Teodor Filip. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 16. Red. Emanuel Rostworowski, 28–30. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

⁴⁵ 1926. „Wizyta pasterska”. *Niedziela* 1 (2): 8.

⁴⁶ Teodor Kubina. 1927. „W sprawie wychodźców”. *Wiadomości Diecezjalne* (dalej: WD) 2 (2): 45–46.

⁴⁷ 1928. „Słowo Arcypasterskie do wychodźców”. *Niedziela* 3 (9): 109–111; 1930. „Do Droгих Diecezjan moich przebywających na pracy za granicą”. *Niedziela* 5 (32): 389–391; 1931. „Do naszych braci wychodźców”. *Niedziela* 6 (11): 133–136; 1935. „O większą troskliwość o wychodźstwo”. *Niedziela* 10 (30): 358–359.

⁴⁸ 1931. *Niedziela* 6 (6): 78–79.

⁴⁹ 1931. „Dekret erekcyjny Stowarzyszenia Wychodźców Polskich”. *WD* 6 (6): 37–38.

koniecznym było przystąpienie do niego przynajmniej 20 osób powyżej 16. roku życia. Organizacja posiadała własną pieczęć i znaczki członkowskie, a dyrektorem w parafii był miejscowy proboszcz. Wszyscy zrzeszeni wychodźcy mieli przed wyjazdem za granicę odprawiać rekolekcje i przyjmować Komunię św. w czasie specjalnego nabożeństwa. Następnie byli zobowiązani w podróży i podczas pracy do właściwego postępowania, zgodnego z nauką katolicką. Było to związane z przestrzeganiem określonego regulaminu, który obejmował również odmawianie odpowiednich modlitw. Członkowie stowarzyszenia mieli odznaczać się: skromnością, wstrzeźliwością, czystością życia, stawianiem w obronie swoich żon, sióstr i dziewcząt oraz wzajemną pomocą wobec rodaków na obczyźnie. Ponadto członkostwo w strukturach duszpasterstwa wychodźców wiązało się z szacunkiem wobec własnego języka i tradycji ojczystych oraz prowadzeniem stałej korespondencji z rodziną, oraz parafialną radą stowarzyszenia i dyrektorem, a także lekturą gazety „Niedziela”. Środki zarobione za granicą miały służyć ostatecznie do powiększenia lub nabycia na własność warsztatu pracy, mającego zapewnić godne utrzymanie w Polsce i ogólny rozwój ojczyzny.

Na początku stycznia każdego roku dyrektor i rada stowarzyszenia organizowali walne zebranie wszystkich członków. Wówczas zatwierdzano sprawozdanie rady i komisji rewizyjnej, ustalano wysokość składek rocznych oraz wybierano 4 członków rady (na czteroletnią kadencję, w czasie której co roku jeden z członków rady ustępował w wyniku tajnego głosowania, a następnie na jego miejsce wybierano kolejnego członka, którym mogła zostać również odwołana wcześniej osoba) i 3 członków komisji rewizyjnej. W ramach rady wybierano ponadto prezesa, sekretarza i skarbnika⁵⁰.

Wkrótce odpowiedzialnym za sprawy związane z wychodźstwem sezonowym został – powołany przez biskupa – diecezjalny dyrektor do spraw emigracji. Pierwszym z nich był ks. Teofil Jankowski⁵¹ – proboszcz i dziekan w Brzeźnicy. Podlegali mu bezpośrednio dyrektorzy okręgowi. Okręg wieluński, ze względu na dużą skalę emigracji, jako jedyny w diecezji został podzielony na 2 części, obejmujące dekanaty: bolesławiecki i praszowski (dyrektorem został ks. Julian

⁵⁰ 1931. „Statut Stowarzyszenia Wychodźców Polskich”. WD 6 (6): 38.

⁵¹ Ks. Teofil Jankowski (1877–1951) – wikariusz w parafiach: Tuliszków, Rozprza (od 1908 r.) i Brzeźnica (także proboszcz). Prowadził tam ożywioną działalność, m.in. założył bursę dla biednych chłopców im. Tadeusza Kościuszki w Radomsku, chór i orkiestrę, angażował się w pracę o charakterze społecznym, rozwijał działalność Akcji Katolickiej. W latach 1923–1932 pełnił funkcję dziekana dekanatu brzeźnickiego. Został kanonikiem honorowym kapituły kaliskiej, a od 1933 r. – proboszczem parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu. Był członkiem Rady Szkolnej Powiatowej w powiecie będzińskim. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie (dalej: AACz), sygn. AP 68. Akta personalne ks. Teofila Jankowskiego.

Kowalski⁵² – wikariusz w Praszcze) oraz wieluński i wieruszowski (dyrektorem został ks. Leon Izdebski⁵³ – proboszcz w Konopnicy). Dyrektorzy 9 grudnia 1931 r. otrzymali dekrety nominacyjne, które zostały podpisane przez bpa Teodora Kubinę 5 grudnia 1931 r.⁵⁴

Na początku 1931 r. rozpoczęło się organizowanie parafialnych stowarzyszeń wychodźców. Proboszczowie urządzali zebrania, w których czasie omawiali cele i zadania tej organizacji, a następnie przyjmowali kandydatów w jego struktury. Gdy była odpowiednia liczba kandydatów, wybierano zarząd stowarzyszenia parafialnego: prezesa, sekretarza i skarbnika, a następnie członków rady i członków komisji rewizyjnej. Odpis protokołu z zebrania organizacyjnego oraz projektowany skład zarządu wraz z wykazem członków przesyłano do dyrektora diecezjalnego, celem uzyskania zatwierdzenia.

Zgodnie z rozporządzeniem zawartym w „Wiadomościach Diecezjalnych” z 19 grudnia 1927 r., proboszczowie mieli dostarczyć dane statystyczne na temat wychodźców⁵⁵. Tylko w 1928 r. z parafii powiatu wieluńskiego na roboty udało się przynajmniej 7790 osób, choć wiadomo, że przesłane przez proboszczów dane były niepełne z powodu ciągle trwających wyjazdów. Tak duża liczba wiernych, którzy opuszczali swoje parafie i trafiali w środowiska protestanckie bądź obojętne religijnie, wymagała odpowiedniej troski duszpasterskiej. Z pozostałych sprawozdań wiadomo, że w wielu parafiach proboszczowie podjęli odpowiednie działania zgodne z rozporządzeniami diecezjalnymi. W Węglewicach

---

⁵² Ks. Julian Kowalski (1898–1979) – proboszcz w parafiach: Mieleszyn, Łubnice, Dzietrzkowice, Lututów, Rudniki, dziekan bolesławiecki. Pochodził z Żarnowa w powiecie opoczyńskim. W wyniku konfliktu z władzą diecezjalną przeniósł się do diecezji częstochowskiej. Jako wikariusz w Praszcze z wielkim zaangażowaniem współpracował z proboszczem – ks. Franciszkiem Wtorkiewiczem. Wraz z nim został przeniesiony do Rudlic. Jego staraniem przeprowadzono gruntowne remonty budynków parafialnych. W czasie II wojny światowej ukrywał się przed aresztowaniem przez władze hitlerowskie. Po jej zakończeniu był represjonowany przez reżim komunistyczny. Jan Związek. 2016. Kowalski Julian. W *Wieluński Słownik Biograficzny*. T. 3. Red. Zbigniew Szczerbik, Zdzisław Włodarczyk, 65–67. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”.

⁵³ Ks. Leon Izdebski (1896–1957) – ukończył seminarium duchowne w Sandomierzu. Zajmował kilka stanowisk duszpasterskich, a następnie przeniósł się do nowo utworzonej diecezji częstochowskiej, w której był proboszczem w Konopnicy, Cykarzewie (od 1935 r.) i Żytmiowie, a także dziekanem dekanatu praszczowskiego. Po otrzymaniu zgody na wyjazd z diecezji częstochowskiej pracował na terenie Administracji Apostolskiej we Wrocławiu i Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim, pełniąc tam urzędy: administratora i proboszcza w 7 parafiach oraz dziekana dekanatu bolkowski. Robert Kufel. 2017. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 2. Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 39.

⁵⁴ 1931. „Statut Stowarzyszenia Wychodźców Polskich”. WD 6 (6): 39; AACz, sygn. KB 32. Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej, Podział diecezji na okręgi w wychodźcze i nominacje dyrektorów okręgowych, 187; 1932. „Zmiany w diecezji częstochowskiej”. Niedziela 7 (4): 46.

⁵⁵ 1927. „W sprawie wychodźców”. WD 2 (6): 46.

przez trzy ostatnie niedziele lutego głoszone nauki rekolekcyjne dla wychodźców⁵⁶. W Żdżarach urządzono specjalne rekolekcje dla wyjeżdżających na roboty i uroczyscie ich pożegnano⁵⁷. W Bolesławcu zorganizowano dla wychodźców spowiedź wielkanocną, a niektórzy z nich odbyli także rekolekcje wielkopostne przed spowiedzią w dniach 18–20 marca 1928 r.⁵⁸ W Mieleszynie także urządzono czterodniowe rekolekcje dla tej grupy przed corocznymi rekolekcjami parafialnymi. Zachęcano ponadto do czytania „Niedzieli”, którą prenumerowało kilku emigrantów⁵⁹. Proboszcz z Praszki utrzymywał stałą korespondencję z robotnikami sezonowymi i przysyłał im 38 egzemplarzy „Niedzieli”⁶⁰. W Chróście rekolekcje dla wychodźców w dniach od 5 do 8 lutego 1928 r. prowadził o. Grzegorz Moczygęba z Wielunia⁶¹. Kontakt z proboszczem z Rudnik utrzymywały 202 osoby na emigracji⁶². W Siemkowicach w pierwszym tygodniu Wielkiego Postu zorganizowano rekolekcje dla emigrantów. Również tamtejszy proboszcz utrzymywał z nimi stałą korespondencję⁶³.

Z zachowanych dekretów erekcyjnych można stwierdzić, że stowarzyszenie na terenie powiatu wieluńskiego zostało zatwierdzone przez biskupa 10 września 1931 r. w parafiach, których zestawienie zaprezentowano w poniższej tabeli.

---

⁵⁶ AACz, sygn. KB 32. Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej, Pismo ks. E. Pawłowskiego do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 30 maja 1928 r., s. 83–84.

⁵⁷ Tamże, Pismo ks. Stefana Jarzębińskiego do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 1 czerwca 1928 r., 85.

⁵⁸ Tamże, Pismo proboszcza do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 31 maja 1928 r., 87–88.

⁵⁹ Tamże, Pismo ks. Borka do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 1 czerwca 1928 r., 89.

⁶⁰ Tamże, Pismo ks. Wtorkiewicza do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 18 czerwca 1928 r., 93.

⁶¹ Tamże, Pismo ks. Franciszka Pateroka do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 22 czerwca 1928 r., 97.

⁶² Tamże, Pismo ks. L. Berenta do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 9 sierpnia 1928 r., 103–105.

⁶³ Tamże, Pismo ks. Tadeusza Peché do Przewielebnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 20 sierpnia 1928 r., 113.

Tabela. Parafialne Stowarzyszenia Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w powiecie wieluńskim

Lp.	Parafia	Data zgłoszenia	Liczba członków	Skład zarządu
1.	Chotów	24 IV 1931 r.	124	ks. Wincenty Czarnecki, Antoni Kucharski, Antoni Kryściak, Antoni Zwierz, Franciszek Dera
2.	Cieszęcín	28 II 1931 r.	300	ks. Hipolit Zieliński, Stefan Dębski, Walenty Galasiński, Antoni Małys, Idzi Wójcik
3.	Czarnożyły	13 IV 1931 r.	67	ks. Adam Żor
4.	Działoszyn	(brak daty)	(brak danych)	ks. Ignacy Chartliński
5.	Konopnica	11 II 1932 r.	130	ks. Leon Izdebski, Józef Łuszczuk, Antoni Strugała, Franciszek Tyś, Piotr Sujka
6.	Kraszewice	9 III 1931 r.	40	ks. Leon Kempski
7.	Lututów	8 II 1931 r.	191	ks. Wincenty Glass, Kazimierz Cichecki, Jan Hukowski
8.	Łyskornia	12 IV 1931 r.	60	ks. Roman Pytlawski, Franciszek Stangret, Antoni Moskalik, Ludwik Brzeziński, Stanisław Pawlak
9.	Mieleszyn	8 II 1931 r.	66	ks. Adam Borek, Teresa Frontczyk, Waleria Matuszewska, Franciszka Ochędzan, Władysława Wójcik, Stanisława Psula
10.	Osjaków	1 III 1931 r.	705	ks. Emanuel Hadaś, Stanisław Stempniewicz, Andrzej Stronczyński, Ignacy Olejnik, Józef Nowak, Marian Białek, Franciszka Pietrasik, Katarzyna Piechota
11.	Ostrówek	(brak daty)		ks. Antoni Materny
12.	Praszka	30 XII 1931 r.	(brak danych)	ks. Franciszek Wtorkiewicz, Wojciech Wilcheka, Andrzej Dzieciół, Karol Mroziak, Cecylia Cechowicz, Franciszka Nalichowska
13.	Radoszewice	6 IV 1931 r.	100	ks. Franciszek Łojek, Wojciech Zuberek, Jadwiga Pawlicka, Stanisław Chmielewski, Władysława Kłys, Władysław Małolepszy, Roch Garyga

14.	Ruda	31 III 1931 r.	53	ks. Antoni Zmysłowski, Józef Łuczak, Antoni Jasiński, Marianna Jabczyńska, Józefa Cieślak
15.	Rząśnia	23 V 1931 r.	123	ks. Wacław Kokowski, Stanisław Rogaczewski, Waleria Walasik, Stanisław Pietrzyk, Kazimiera Stasiak
16.	Siemkowice	8 XII 1931 r.	359	ks. Józef Krawczyński, Eugeniusz Motylewski, Józef Włodarczyk, Franciszek Ryś, Franciszka Pacek, Władysław Strąk
17.	Węglewice	1 III 1931 r.	199	ks. Edward Pawłowski, Antoni Mróz, Józef Cymer, Antoni Kaźmierczak, Andrzej Mierzała
18.	Wierzbie	21 II 1932 r.	22	ks. Edward Kubik, Karol Bienias, Ignacy Placek, Franciszek Tylik, Paweł Pluciennik, Piotr Struzik, Franciszek Orzeszyna
19.	Wójcin	14 IV 1931 r.	2	ks. dr Stanisław Zajac

Źródło: AACz, sygn. KB 32. Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej, 121–289.

W parafii w Cieszęcinie 26 lutego 1931 r. odbyło się zebranie organizacyjne robotników sezonowych, podczas którego do stowarzyszenia zapisało się już pierwszego dnia ok. 300 osób. Poza wyłonieniem rady wybrano także komisję rewizyjną w składzie: Jan Kłobuc i Stanisław Mikołajczyk⁶⁴. Podobnie było w Rudzie, gdzie w skład komisji rewizyjnej weszli: Franciszek Czerniak, Józef Kotala i Helena Grajczyk⁶⁵. W Węglewicach członkowie stowarzyszenia po spowiedzi i Komunii św. zostali uroczystie przyjęci do jego struktur. Podczas tego wydarzenia otrzymali poświęcone medaliki i złożyli przyrzeczenie o zachowaniu wiary ojców na obczyźnie i przestrzeganiu statutu. Z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej nie uchwalono składki rocznej. Z parafii na roboty sezonowe w tym czasie wyjeżdżały głównie młode dziewczęta, które zarabiały 2 marki dziennie (bez wyżywienia). Wszystkie oszczędności przysyłały one swoim rodzicom na utrzymanie. Po ich powrocie do domu na zimę większość pieniędzy była już wydana i na kolejne wyjazdy musiały one zaciągać pożyczki. Ówczesną sytuację materialną parafian doskonale ukazuje wysokość tacy złożonej podczas Mszy

⁶⁴ Tamże, Pismo ks. H. Zielińskiego do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 28 lutego 1931 r., 123.

⁶⁵ Tamże, Pismo ks. A. Zmysłowskiego do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 31 marca 1931 r., 137.

św. dla wychodźców. Wyniosła ona jedynie 3 zł i nie wynikała z braku ofiarności, lecz z panującej biedy⁶⁶.

W Radoszewicach spotkanie członków stowarzyszenia odbyło się 6 kwietnia 1931 r. Podczas zapisów zorganizowanych w czasie rekolekcji wstąpiło do niego ponad 100 osób, z których jedynie 50% wyjechało tego roku do Niemiec. Dyrektorem został ks. Franciszek Łojek, prezesem – Wojciech Żuberek, wiceprezesem – Jadwiga Pawlicka, sekretarzem – Stanisław Chmielewski, zastępcą sekretarza – Władysława Kłys, skarbnikiem – Władysław Małolepszy, a kolporterem „Niedzieli” – Roch Garyga. W skład komisji rewizyjnej weszli: Antoni Głuszaki i Tomasz Górecki⁶⁷.

W kolejnych latach przed sezonowymi wyjazdami za granicę odbywały się spotkania z wychodźcami. Bp Teodor Kubina odprawiał nabożeństwa w następujących parafiach: Bolesławiec, Lututów, Osjaków i Wieluń. Przy tej okazji zachęcał do wstępowania do stowarzyszenia. W Osjakowie osobiście przyjął w jego struktury 800 osób, wręczając im legitymacje i odznaki członkowskie. Ponadto udzielał sakramentu bierzmowania młodym wychodźcom, którzy przygotowali się do emigracji. Co roku biskup odprawiał w kolegiacie wieluńskiej nabożeństwa pożegnalne dla wyjeżdżających na roboty sezonowe, gromadzące dużą liczbę wiernych.

Sprawami duszpasterstwa robotników sezonowych zajmowało się gorliwie także duchowieństwo parafialne, a zwłaszcza kapłani pełniący funkcje dyrektorów stowarzyszenia na szczeblu parafialnym. Zgodnie ze wskazaniem władzy diecezjalnej, organizowano rekolekcje wielkopostne dla wiernych⁶⁸, w razie potrzeby także przed okresem Wielkiego Postu, aby mogli w nich uczestniczyć ci, którzy bardzo wcześnie wyjeżdżali za granicę. W ostatnią niedzielę przed opuszczeniem ojczyzmy kraju urządzano w parafiach nabożeństwa pożegnalne, w czasie których wychodźcy przystępowali do spowiedzi i Komunii św. Istotną funkcję odgrywał diecezjalny tygodnik „Niedziela”, który docierał do polskich wychodźców sezonowych na obczyźnie. Spełniał on ważną funkcję w podtrzymywaniu więzi z Kościołem i Polską. Emigranci przesyłali do redakcji swoje refleksje związane z byciem na obczyźnie, informowali o trudnych warunkach życia i pracy. Podkreślali,

---

⁶⁶ Tamże, Pismo ks. E. Pawłowskiego do Prześwietnej Kurji Biskupiej w Częstochowie z 9 kwietnia 1931 r., 149–150.

⁶⁷ Tamże, Protokół Organizacyjnego Zebrania Rady Wychodźców Polskich do Niemiec z par. Radoszewice z 6 kwietnia 1931 r., 157.

⁶⁸ 1931. „Zmiany w składzie duchowieństwa”. WD 6 (6): 110; 1931. „Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej”. Niedziela 6 (6): 78–79.

że nawet niedziele i święta nie były wolne od obowiązkowej pracy⁶⁹. Na łamach „Niedzieli” propagowano zbiórki pieniężną na fundusz prasowy, który miał zostać przeznaczony na pokrycie kosztów przesyłki gazet do największych skupisk polskich wychodźców w Niemczech⁷⁰. Organizowano ponadto zbiórki książek, które wysyłano m.in. do Francji i Holandii⁷¹. Wielką radością dla przebywających na emigracji były listy, które otrzymywali od swoich proboszczów. Były one wyrazem utrzymywania przez nich stałej więzi z macierzystą parafią⁷².

*

Kilkuletnia działalność stowarzyszenia wychodźców w diecezji częstochowskiej miała na celu zapobieganie zubożeniu religijnemu wśród robotników sezonowych. Środkiem do zrealizowania tego zadania miała być specjalna opieka duszpasterska nad emigrantami w czasie ich pobytu w rodzinnych parafiach oraz przestrzeganie praktyk religijnych i polskich obyczajów w obcych krajach. Mimo podejmowanych wysiłków ze strony stowarzyszenia, a szczególnie duszpasterzy macierzystych parafii, pobyt na obczyźnie powodował osłabienie religijności zwłaszcza wśród młodzieży. Jednak nie można zaprzeczyć, że nadgraniczne położenie powiatu wieluńskiego okazało się w tym trudnym ekonomicznie czasie szczęśliwe dla jego mieszkańców, którzy, jak pisał ks. Władysław Marcinkowski – proboszcz z Przedmościa: „Mieszkając na samej granicy, rok rocznie wczesną wiosną opuszczają wioskę rodzinną i udają się do sąsiednich Niemiec, gdzie znajdują pracę, a co zatem idzie i kawałek chleba”⁷³. Podczas zebrania kapłanów dekanatu wieruszowskiego 10 maja 1938 r. stwierdzono, że poziom życia religijnego wierznych powracających z robót sezonowych z zagranicy był niższy niż u wiernych, którzy na stałe mieszkali w rodzinnych parafiach. Przyczyn takiego stanu należało upatrywać m.in. w długotrwałym pobycie w środowiskach zubożniałych pod względem religijnym. W ciągu zaledwie kilkuletniej troski duszpasterskiej, którą otoczono wychodźców sezonowych w strukturach stowarzyszenia, nie udało się zapobiec laicyzacji, potęgowanej przez wielomiesięczne pobyty z dala od duszpa-

⁶⁹ Jan Barański. 1931. „List polskiego wychodźcy z Francji”. *Niedziela* 6 (3): 60.

⁷⁰ 1939. „O katolicką gazetę dla wychodźców”. *Niedziela* 14 (12): 164.

⁷¹ 1932. „Odezwa stowarzyszenia «Pomoc oświatowa dla Polaków we Francji»”. *WD* 7 (7): 26.

⁷² 1930. „W sprawie robotników polskich w Holandji”. *WD* 5 (5): 18; 1939. „Opieka nad robotnikami sezonowymi”. *WD* 5 (14): 24.

⁷³ Władysław Marcinkowski. 1928. *Historja Parafji Przedmość (w pow. Wieluńskim)*. Częstochowa: *Niedziela*, 7.

sterstwa parafialnego⁷⁴. Mimo to bp Teodor Kubina wyrażał przekonanie, że w tych parafiach, w których silne było życie religijne, sezonowa emigracja zarobkowa nie mogła w dużym stopniu negatywnie oddziaływać na poziom religijny i moralny wychodźców ze względu na ich silne przywiązanie do wiary⁷⁵.

*

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne:

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza
w Częstochowie

Akta Personalne

sygn. AP 68. Akta personalne ks. Teofila Jankowskiego.

Księgi Biskupie

sygn. KB 32. Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Urząd Wojewódzki Łódzki

sygn. 166/201. Okólniki i zarządzenia ogólne o ochronie granic.

Archiwum Państwowe w Łodzi. Oddział w Sieradzu

Starostwo Powiatowe Wieluńskie

sygn. 108/167. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne.

sygn. 108/712. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne.

Akta Miasta Wielunia

sygn. 115/84. Protokoły Rady Miejskiej 1915–1921.

sygn. 115/86. Księga Uchwał Rady Miejskiej m. Wielunia od 1927 r.

sygn. 115/87. Protokoły posiedzeń Rady Miejskiej m. Wielunia za 1936 r.

---

⁷⁴ 1923. „Wychodźstwo do Francji”. KDKK 17 (9): 352–356; Jan Związek. 1983. „Biskup Teodor Kubina a duszpasterstwo wychodźców sezonowych z diecezji częstochowskiej”. *Studia Polonijne* (7): 298; Jan Związek. 2000. Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciolecie Kościoła Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 330. Częstochowa: Regina Poloniae.

⁷⁵ Marcinkowski. 1928. *Historja Parafji Przedmość (w pow. Wieluńskim)*, Częstochowa, 28.

Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wieluniu
sygn. 191/340. Sprawozdania z ruchu zawodowego narodowościowego politycznego i sytuacji ogólnej.

Źródła drukowane:

Dziennik Urzędowy Komisarza Rządu Polskiego na powiat Wieluński, 1919 nr 8, 97.
(DzUKRP), 1919 nr 22, 196.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DzU), 1920 nr 41, poz. 246.
DzU, 1920 nr 41, poz. 247.
DzU, 1931 nr 36, poz. 267.
DzU, 1931 nr 38, poz. 637.
DzU, 1933 nr 16, poz. 102.

Czasopisma źródłowe:

Głos Poranny, 1932 (277): 3.
Głos Ziemi Wieluńskiej, 1926.
Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej z lat 1922–1925.
Niedziela z lat: 1926, 1928, 1930–1932, 1935, 1939.
Przegląd Emigracyjny, 1927 (1): 14–15.
Wiadomości Diecezjalne z lat: 1927, 1930–1932, 1939.
Wielunianin, 1925 (10): 6.

Opracowania

Janowska Halina. 1981. *Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939*. Warszawa: PWN.
Kęsik Kamil. 2019. Parafia Jaworzno w okresie I wojny światowej i II Rzeczypospolitej (1914–1939).
W Z przeszłości miejscowości i parafii Jaworzno k. Wielunia. Red. Kamil Kęsik, 147–193.
Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
Kufel Robert. 2017. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*.
T. 2. Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”.
Marcinkowski Władysław. 1928. *Historja Parafii Przedmość (w pow. Wieluńskim)*. Częstochowa:
Niedziela.
Milczarek Jan. 1977. „Emigracja zarobkowa z wieluńskiego (1918–1939)”. *Łódzkie Studia Etnograficzne* 19: 5–30.
Olejnik Tadeusz. 2007. *Leksykon miasta Wielunia*. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”.

- Ryńca Mariusz. 2014. Szybiłło Teodor. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 49. Red. Andrzej Romanowski, 515–516. Warszawa – Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
- Spaleniak Włodzimierz. 2002. „Prawno-polityczne aspekty emigracji sezonowej polskich robotników rolnych do Niemiec w latach 1919–1939”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia* 9: 47–64.
- Szawleski Mieczysław. 1927. *Kwestja emigracji w Polsce*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Emigracyjne.
- Tomaszewski Jerzy. 1976. Czynniki wpływające na migracje zewnętrzne ludności w Polsce 1918–1939. W *Mechanizmy polskich migracji zarobkowych*. Red. Celina Bobińska, 137–157. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Włodarczyk Zdzisław. 2014. Baranowski Wincenty. W *Wieluński Słownik Biograficzny*. T. 1–2. Red. Zbigniew Szczerbik, Zdzisław Włodarczyk, 24–25. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”.
- Wolny Jerzy. 1971. Kubina Teodor Filip. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 16. Red. Emanuel Rostworowski, 28–30. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Związek Jan. 1983. „Biskup Teodor Kubina a duszpasterstwo wychodźców sezonowych z diecezji częstochowskiej”. *Studia Polonijne* 7: 275–299.
- Związek Jan. 1986. Przygodzki Wincenty. W *Polski Słownik Biograficzny*. T. 39. Red. Emanuel Rostworowski, 163–164. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Związek Jan. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Regina Poloniae.
- Związek Jan. 2000. Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny. W *Błogosławione, choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 315–334. Częstochowa: Regina Poloniae.
- Związek Jan. 2014. Wróblewski Bolesław Bonawentura. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 20. Red. Edward Gigilewicz, 981–982. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Związek Jan. 2016. Kowalski Julian. W *Wieluński Słownik Biograficzny*. T. 3. Red. Zbigniew Szczerbik, Zdzisław Włodarczyk, 65–67. Wieluń: Zakład Poligraficzny „kolor-Druk”.

*

Streszczenie. Głównym problemem, z jakim musiało się zmierzyć społeczeństwo powiatu wieluńskiego po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, była trudna sytuacja materialna, będąca skutkiem wysokiego poziomu bezrobocia. Wpłynęło to na ogromne zwiększenie wychodźstwa sezonowego do krajów Europy Zachodniej w celach zarobko-

wych. Ludność robotnicza traciła tam kontakt z wiarą katolicką. W trosce o życie religijne emigrujących diecezjan bp Teodor Kubina zorganizował „Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej”, którego celem było zjednoczenie robotników sezonowych, podniesienie wśród nich poziomu moralnego i ugruntowanie postaw patriotycznych. Szczególną grupą diecezjan, którzy zostali objęci oddziaływaniem stowarzyszenia, byli mieszkańcy powiatu wieluńskiego.

Słowa kluczowe: powiat wieluński, wychodźcy, bp Teodor Kubina, II Rzeczpospolita.

Abstract: The “Association of Polish Emigrants under the Care of the Queen of the Polish Crown in the Diocese of Częstochowa” in the Wieluń District Parishes. A difficult financial situation, which resulted from high unemployment, was the main problem that the society of the Wieluń district had to face, after Poland regained its independence. This resulted in a tremendous increase of seasonal emigration to Western European countries for working purposes. The working population lost their contact with the Catholic faith there. In order to provide care for the religious life of emigrant diocese members, Bishop Teodor Kubina established “The Association of Polish Emigrants under the care of the Queen of the Polish Crown in the diocese of Częstochowa” whose goal was to unite seasonal workers, raise their level of morality and strengthen their patriotic attitudes. A particular group of diocese members, who was affected by the above-mentioned association, consisted of the residents of the Wieluń district.

Keywords: Wieluń district, emigrants, Bishop Teodor Kubina, Second Polish Republic.